

A SZÁZÉVES RAIMUND ÉS MAGYAR KAPCSOLATAI

Ausztria most ünnepli egyik legjellegzetesebben bécsi író, Raimund Ferdinánd (1790—1836) halálának százéves fordulóját. Ezzel a centenáriummal függ össze az is, hogy az osztrák rádió éppen Raimund főművét, a *Tékozlót* (*Der Verschwender* 1834) mutatta be a magyar közönségnek, csereelőadásul Vörösmarty Csongor és Tündéjéért. A ki-tűzéséskor nem gondolt senki arra, hogy ez az előadás egyrészt régi kapcsolatokot elevenít fel — hisz Raimund színészpályája Magyarországon indult el — és nem bemutató, hanem egy gazdag magyarországi színi pályafutásnak csak új állomása; másrészt arra sem, hogy milyen kapcsolat van a két cseredarab, a *Tékozló* és a *Csongor és Tünde* között. Filológiai értelemben vett hatásról nincsen szó, nem is lehet, már csak azért sem, hisz a *Tékozló* három esztendővel a *Csongor és Tünde* után keletkezett, bár az összehasonlító irodalomtörténeti kutatás Vörösmarty darabjában több raimundi nyomot vélt felfedezni.¹

De a két darab ugyanazon tőnek két gyönyörű hajtása, mindakettő összehasonlíthatatlanul egyedülvaló és örökszép. Amilyen jellegzetesen bécsi Raimund darabja, annyira jellegzetesen magyar a *Csongor és Tünde*. De Vörösmarty mesejátéka nem képzelhető, vagy legalább is nem ilyennek képzelhető el Raimund drámái nélkül. Az esetleges analógiák külsőségesek és nem is fontosak. De Raimund mutatta meg, hogy lehet lelket, költői lelket vinni ebbe az akkor már teljesen sematizálódott műfajba, amelynek tucattermékei az osztrák színpadi termésnek jelentékeny exportcikkeit jelentették nemcsak Magyarország, hanem nyugat felé is. Az *Alpenköniget* három hónapig egyfolytában játszák Londonban.²

Költői magaslatra csak Raimund vitte. Kortársának Nestroynek (1801—1862) bámulatos termékenységű pályája az egész műfajt a társadalmi és politikai szatíra irányába fordította.

A tündérbohózati műfaját a mai közönség elevenen csak a Varázsfuvola szöveggönyvében ismeri, amelyet Mozart zenéje tett halhatatlanná. Bizonyos elemei a bécsi operettben éledtek újra s még ma is élnek a bécsi márkájú filmvígjátékokban.

A tündérbohózati műfaj, hosszú fejlődése során sokszor változott arculata. Két különböző forrásból fakadt bécsi hagyomány olvadt benne egygő: a jezsuita játékok pompázatos apparátusa és természetfölötti elemei egyfelől, másfelől pedig a Stranitzkyval és Prehauserrel kezdődő népies Hanswurst bohózati. A termés dús, a fogyasztás nagy: a 19. sz. elején már három állandó külvárosi színház: a lipótvárosi, wienedi és a józsefvárosi s egész sereg kisebb, folytonosan vál-

¹ V. ö. Bayer József: A magyar drámai irodalom története. Budapest, 1897. II. köt. Niccolini Eugénia: Az érzelmes tündérajáték. Budapest, 1912. és Nagy Sándor sajnós kéziratban maradt disszertációja: Raimund és a magyarországi színészet.

² V. ö. Arnold: Raimund in England. Beiträge zur neueren Philologie. Wien, 1902.

tozó, jövő-menő kisszínház és krajcáros komédia műsorát kellett táplálnia. A komikus alak is egyre változik, új neveken régi s régi neveken új: Hanswurst, Bernardon, Kasperl, Thaddädl a szolgasorból bécsi kispiparossá színeződnek mint Staberl esernyőcsináló, de később egyénített neveik alatt is kiütözik a régi Hanswurst.³

Raimund a bécsi Mariahilf külvárosban a Staberl esernyőcsináló kispolgári világába született bele, mint egy szegény esztergályos-mester fia. Tizenöt éves korában elvesztette az apját s ekkor cukrászinasnak adták. Mint ilyen kezdte színházi pályafutását: gazdája a Burgszínházba küldte cukorkát árusítani s ez pattantotta ki lelkéből a vágyat a színeszet után. Ezt vasakarattal meg is valósította. De a Burgszínház örökké csak elérhetetlen vágy maradt számára. A Burgtheaterstil az ideál, amely felé sóvárogva törekszik, amelynek magasabb röptű dikciójából Raimund tündérei adnak izelítőt s amelynek emléke külvárosi prózáját jambusokba szökkenti s a bohózatok masinériáját allegóriává nemesíti. Ez a kettősség húzódik át Raimund egész, mindössze hét darabból álló drámai termésén. A Burgtheater világa utáni sóvárgás ellenére egész alkotásában a biedermeier korának bécs-külvárosi polgári lelkisége tükröződik; ezt pedig akkor kínai fal választotta el a belvárosi patriciusok világától, amelynek Grillparzer a költője.

A bécsi külváros akkor mást jelentett, mint ma; nem az uniformizált nagyváros szürke szegénynegyedei, hanem mindmegannyi külön kis város külön lélekkel, külön étellel és külön figurákkal. Sötét, szürke háztömbök kulisszái nem merednek még a Kahlenberg elé s apró házacskaik az ottakringi szőlőig nyúlnak. A házakban Heuriger-t mérnek és hárfások járnak az utcákat. Másfelől a kezdődő kapitalizmus első gyártelepei létesülnek Schottenfelden és Brillantengrundon, s az új gazdagok dáridója áll a híres Apollosaal káprázatos termeiben. A külvárosok népe csodás történeteket tud tékozlókról, koldusbotra került milliomosokról, meggazdagodott koldusokról. Innen valók Raimund drámáinak reális figurái, itt találkoztott a még sematikusán változt Quecksilber barométerkészítővel és itt hallhatta Valentin dalát a gyalúpad mellett; de a város szélén még földművesek laktak s otthon voltak a külvárosi utcákon Fortunatus Wurzel, a meggazdagodott paraszt s az uzsorás Gluthahn és itt hallotta suttozni a koldussá lett pazarló Flottwell históriáját. Mindezeket friss szemmel látta meg és látását nem zavarhatták irodalmi reminiscenciák; irodalmat számára csak a színpad jelentett. Irodalmi hatásoktól teljesen ment naívsága adja meg éppen darabjainak utánozhatatlan, hamvasan üde báját. Az eleven élet alakjaiból igazi színészi szemmel teremtett nagyszerű és halhatatlan színpadi figurákat.

³ A bécsi tündérbohózatra nézve I. Nagl—Zeidler: *Deutsch-Österreichische Literaturgeschichte*, Wien, 1914. Bd. II. — Nadler, Josef: *Das österreichische Volksstück*. Augsburg, 1921. — Fürst R.: *Raimunds Vorgänger 1907*. — *Schriften der Gesellschaft für Theatergeschichte* X. Rommel O., bevezetési az *Alt-Wiener Volkstheater* c. sorozathoz és az új Nestroy-kiadáshoz. — Enzinger M.: *Die Entwicklung des Wiener Theaters vom 16. zum 19. Jahrhundert 1918—19*. *Schriften der Gesellschaft für Theatergeschichte* XXVIII—XXIX. — Csatkai Andreas: *Raimund Erinnerungen in Eisenstadt*. *Deutschungarische Heimatsblätter* 1930.

Ezekbe a reális külvárosi történetekbe belenyul a csodás túlvilág, amint ahogy ez a jezsuita dráma óta a bécs-külvárosi színpadokon szokás, sőt kötelező konvenció volt. De ami a jezsuita drámában még élő hit, Raimund előzőinél viszont lelkét vesztett színpadi cicoma, Raimundnál lélekkel telik meg; a túlvilági szellemek szimbolumokká nemesednek, öregség és ifjúság, gyűlölet és irígység, tavasz, nyár, őszi és tél, reggel, este és éjszaka, a megelégedés és mulandóság szellemei járják be a raimundi színpadot s Raimund a színész-rendező szakképzett részletességével írja le jelképes ruházatuk minden kicsi fodrát. Ezek a szellemek valószínűleg raimundi mitológiává tevődnek össze s egybevágozóan hirdetik a biedermeier életérzés evangéliumát: a kevéssel megelégedést, az egyszerűséget, az apró örömök élvezetét, a természet gyönyörűségeit, a beletörődést a változhatatlanba, a biedermeier rezignációt. A dőzsölő gazdagot ők intik az idő múlására, a szegényt kintartásra s megelégedésre biztatják, ők próbálják meg visszarántani a pazarló kezét s ők javítják meg a javíthatatlannak látszó embergyűlölőt. Sokaknak hirdették Raimund játéka mosolygón az egyszerű életet és megelégedést s a szerzőt magát még sem tudták minderről meggyőzni. Meghasonlott lélekkel, önzésével vetett véget életének.

Raimund drámái a színpadból, teljesen irodalommentesen születtek. Több nemzedék színpadi hagyományai élnek bennük: a beszélő nevek, az ideális és komikus szerelmespár, a kuplák, melyekkel egy-egy új alak a színpadra lép s maga ez a mosolygó szellemvilág. De talán alig van író, akinél annyira nyomon lehet kísérni a művészi egyéniség kibontakozását a hagyományok s a sablon nyugtázó béklyóiból. Minő alig felmérhető távolságot futott be első darabjától az utolsó hetedikig rövid tizenegy esztendő alatt. S megfejthetetlenül mered elénk a kérdés: mi lehetett volna belőle még, ha olyan fiatalon, negyvenesztendőskorában, művészi teljesítő képességének még töretlen idején véget nem vet életének? Szinte felmérhetetlen a haladás a sablonos komikus Bartholomäus Quecksilbertől a hűséges Valentinig, akiben a bécsi népszínpad Hanswurstja kap glóriát a feje köré. Raimund pályája derékban tört ketté és költői hagyományát nem folytatta senki éppen eltanulhatatlan egyéni és egyszervaló művészi jellege folytán.⁴

Raimund magyar kapcsolatai korán, még költői pályájának megindulása előtt kezdődnek. Miután Bécsben színészi próbálkozása meghiúsult, az elhivatottság fanatikus hitével telt ifjú lejjebb próbálkozik, a kelet felé vándorló komédiásoknál, akiket csak úgy ont a bécsi túlprodukción. Egy ilyen vándortársulattal érkezik Magyarországra 1808-ban. Kunz pozsonyi igazgató társulatánál végre beválik a házi főpróbán, de a közönség előtt újra megbukik. Ismét kezébe veszi a vándorbotot, de a választott és megérett hivatáshoz fanatikusan ragaszkodik, úgy.

⁴ Raimundra nézve l. a bécsi tündérajátékra vonatkozó, fentebb felsorolt irodalmon kívül Castle bevezetését Raimund összes műveinek kiadásához, Fürst Rudolf bevezetését Raimund műveihez (Goldener Klassiker Bibliothek) Bruckner-Castle: Raimund, Selbstbiographie Hg. v. Glossy. — Bruckner-Castle: Ferdinand Raimund als Schauspieler.—Bietak: Das Lebensgefühl des Biedermeier in dr. österr. Dichtung, 1931.

ahogy csak zsenik és örültek tudnak ragaszkodni rögeszméjükhöz. Most Szombathelyre szegődik Hain társulatához. Ide is követi a balszerencse: a társulat feloszlik s Raimund újra veheti a vándorbotot. 1809-ben ismét Kunz társulatánál találjuk, most már Sopronban s ezzel a társulattal megy azután Győrbe is. Itt már bontakozik színészi tehetsége, csak nem úgy, ahogy ő álmodta, mikor mint cukrászinas tágranyílt szemekkel figyelt a Burgtheater színpadára s itta a tragédiák verseit. Sikert csak mint komikus tudott elérni s a tragikus színész babérait vágyott. Ez a soha be nem teljesült vágya az egyik oka mély melankóliájának, mely végül is az öngyilkosságba vitte. Már Győrött követett el öngyilkossági kísérletet szerelmi bánatában s csak nehezen sikerült a fuldoklót a jeges habokból kimenteni. Ennek az élménynek az emléke Rappelkopf fuldoklási jelenete a *Der Alpenkönig und der Menschenfeind*-ban. Smiközben lelke tele volt tragikus hasadással, a színpadon egyre izmosodott komikai tehetsége. S mikor teljesen kifejezett — örök végzete ez a magyarországi német színpadnak — 1814-ben indult vissza Bécsbe, hogy onnan már csak nyugat felé menjen hódítani. Magyarország határát nem lépte át többé.⁵

Csak darabjai jöttek át annál diadalmasabban. Magyarországi élményeinek reminiscentiája első darabjában Quecksilber egyik dalának néhány sora:

„Doch in dem schönen Ungarland
Bin als Krösus ich bekannt
Auf meiner Puszta zähle ich
Zehntausend Büffel ohne mich“

A tündérvilági lányban egy Bustorius nevű magyarországi varázsló szerepel, aki magyarosan ejti a német szót („in ungarischem Dialekt“) „czakan“ van kezében és „Isten utzék“-kal köszönt be. De ebatázik és teremtetézik a tündérvilág egyik törpéje is. A szellemek Temesvárott gyölnék össze bankettre és az öregség allegórikus alakja Pöstyénben gyógyíttatja reumáját. De az ifjúkor emlékei egyre fakulnak, egyre kevesebb szó esik a szép Magyarországról, míg végül nem hallunk róla többé semmit.

Ugyanekkor pedig első nagy sikereiket aratják itt darabjai országszerte.⁶ A bécsi bemutató után nem is egy esztendőre 1824 július 4-én (Bécsben 1823 december 18-án mutatták be), már adják Budán első darabját, a *Der Barometermacher auf der Zauberinsel* és Zöllner Fülöp a német színház igazgatója nagy előkészületeket tesz az előadásra. Kezdő írónak volt első munkája és mégis érezték, hogy ez valami más, mint amit eddig a bécs-külvárosi színházak adtak. S második darabja, a *Der Diamant des Geisterkönigs* ugyancsak nem is egy évre a bécsi premiere

⁵ Raimund magyarországi színészpályájára nézve I. Vatter Ilona: A soproni német színészet története. Budapest, 1929. Német Philológiai dolgozatok. XI. továbbá: Nagy Sándor i. m. Lám Frigyes: A győri német színház története. Győri Szemle. 1933—35. U. az: Ferdinand Raimund és Győr. Ugyanott I. évf. 1930.

⁶ A budai és pesti német előadásokra nézve I. Kádár Jolán: A pesti és budai német színészet története. Budapest, 1923. Német Philológiai dolgozatok XXIX.

után már megjelenik Budán. (Bécsi bemutató 1824 dec. 17; budai 1825 aug. 29.) Közben a Budán megjelenő Iris című német folyóirat már részletesen foglalkozik Raimund személyével, írói és színészi teljesítményeinek tárgyalásával. (1825. 20., 56., 112. és 136. l.) A darabokat fényesen állítják ki, a bécsi vonatkozásokat budaira fordítják át, a kuplékba aktuális strófák kerülnek. A *Diamant des Geisterkönigs*-ben előforduló uszárt az itt vendégszereplő állatművész, Mayerhofer alakítja. Budáról át kerülnek a darabok Pestre, ahol az óriási színpadon kibontakozhatnak teljes pompájukban az összes díszletlehetőségek. Következő darabját a *Das Mädchen aus der Feenwelt* od. *Der Bauer als Millionär* címűt, három hónapra a bécsi bemutató után már nem Budán, hanem Pesten játsszák először. (Bécs: 1826 nov. 10, Pest: 1827 febr. 17.) Ezzel a kezdeményezés ezen a téren is átszállott Pestre. Raimund kedveltsége a tetőfokra hág. 1827-ben az ő darabjai 34 estét foglalnak le Pesten és Budán. Közben az Iris állandóan ébrentartja az érdeklődést Raimund személye és művei iránt s olykor egészen kimerítő esztétikai elemzésükbe bocsátkozik. A *Moisasurs Zauberfluch* előadása (1828 január 12. Pest), nem tudja a tetszést az eddigi magaslaton tartani, de annál magasabbra szökken a *Der Alpenkönig und der Menschenfeind* bemutatásakor. Előtte fut a hír, hogy Bécsben ötvenszer játszották egymásután tomboló sikerrel. Laddey budai igazgató azzal a kikötéssel veszi meg Raimundtól a kéziratot 800 forintért, hogy csak akkor adja el a pesti igazgatónak, Grimm Fedornak, ha már három hónapja játsszák Budán. Grimm azonban nesztét veszi a budai készülődéseknek — mert bizony sokáig tart, míg a szegény budai színház egy ilyen költséges kiállítású darabot színre hozhat — s Budát megelőzve előadja Pesten 1829. április 20-án. Hiába fordul Laddey panasszal a helytartótanácsához, hogy a jogtalan pesti előadásokat tiltsa be, sérelmeire nem kap orvoslást. De a budai bemutató a pesti után is sikert arat (1829. május 11-én), mert nemcsak Martinelli új díszletei szépek, hanem jó az előadás is.

Raimund *Tékozló*-jának bécsi bemutatóját (1834. február 20.) egetverő sikere ellenére sem követheti oly gyorsan a pesti és budai színrehozatal, mint a Raimund darabjainál eddig szokásban volt. Részben Raimund maga ment darabjával vendégkörútra, ha pedig eladta az előadási jogot, csak azzal a feltétellel tette, ha ugyanannyi díszlettel állították ki, mint Bécsben. Ez a pesti óriási színpadon nagy megterhelést jelentett, hisz egy itteni díszlet árából az egykorú tudósítás szerint ötöt is ki lehetett állítani a bécsi lipótvárosi színházban.

Raimund közbejött halála azonban felszabadította a darabot. A tragikus haláleset hírére előadják Meislnek öt képből álló emlékeztetését, a Raimunds Totenfeiert s nemsokára követi 1836. december 17-én a *Tékozló* bemutatója a pesti német színházban. Szegeden már Pestet megelőzően közvetlenül Raimund halála után 1836. szeptemberében előadták. Óriási előkészületek előzték meg. Előző nap zárva maradt a színház. A jegyekért életveszélyes tolongás támadt. A nézőtérre pótszékeket kellett beállítani s a közönség a zsúfolt nézőtéren alig tudott helyére jutni. S az előadás megfelelt a felcsigázott várakozásnak. Schmidt igazgató maga toldotta meg aktuális strófákkal Valentin asztalosdalát, a hí-

res „Hobellied“-et, amely most már épúgy a pesti közönség közkincsévé lett, mint előbb az ifjúság dala, a Tündérvilági lányból:

„Geld kann vieles in der Welt —
Jugend kauft man nicht ums Geld;
Drum Brüderlein fein, Brüderlein fein,
's muss geschieden sein.“

Valentint Rott Károly Mátyás a közönség kedvence, akit a pesti magyar sajtó annyiszor állít oda követendő példának a magyar népszínmű-komikusoknak, utolérhetetlen művészettel alakította. A *Tékozlónak* pesti német bemutatóját a magyar sajtó is megbírálja s a Honművész cikke (alkalmasint Garay tollából) azt írja a darabról, hogy „mindig classica maradt a maga nemében“ — s ezt a megállapítását pontosan száz esztendő múlva is helyben hagyhatjuk. Raimund darabjai ekkor már a magyar színtársulatok közönsége számára sem voltak teljesen ismeretlenek.⁷

Az első Raimund-darab, amely magyar nyelven színre került, a *Tündérvilági lány* volt Szerdahelyi fordításában. A Borsodvármegyei Színtársulat mutatta be Miskolcon 1830. március 20-án a „nagy tümenyes vig énekes játékot.“⁸ Vándorlásaiban magával viszi a darabot s előadja mindenfelé. A debreceni színlap végén ott van csalogatónak a „Játékszini decoratiok rendje“, melyeket Farkas József és Láng Lajos festett:

„Egy tündér szála magice megvilágosítva és egy almárium, mely által változik rózsalugassá. 2-szor Egy kis szán mellyet egy Ló befogva húz, erről által változik egy mezei Legelő tájra; továbbá egy Tündérkert a' lelkek országában. 3-szor. Egy babonás Kementze végre hirtelen által-változása által Lacrimosa ditsőült megszabadulása Tündérfényességben fennt a Megelégedés Géniusa.“⁹

1833. július 7-én a budai Várszínházba bevonulnak a magyar színészek s nemsokára november 14-én bemutatják Raimund egy darabját, Telepi György fordítása szerint *A havasi rém király s az embergyülölő* címen. A magyar fordítás szövege nem maradt ránk s az előadásról magáról csak annyit tudunk, amennyit a Honművész Kátai nevű kritikusa mond, hogy „az előadás némely éneket kivéve dicséretes és mulattató volt“.¹⁰

1834. november 18-án színre került a *Tündérvilági lány* is Szerdahelyinek a vidéket már bejárt fordításában Lendvay jutalomjátékául, aki a dúsgazdaggá lett parasztot, Fortunatus Wurzelt alakította benne. A közönség megismételtette benne a raimundi könnyesen mosolygó lira két gyöngyét, a hamvszedő dalát s a „Brüderlein fein“-t, amelynek stró-

⁷ A magyar Raimund-előadásokra nézve l. Nagy Sándor i. m.

⁸ Fánchy-féle Színlapgyűjtemény a Nemzeti Múzeum könyvtárban.

⁹ U. o. Debrecen 1831. IV. 22.

¹⁰ Honművész 1833. 533.

fái Mogyoróssi leányasszony ajkáról utolérhetetlen kedvességgel hangzottak.¹¹

Raimund darabjainak ismételt előadásai kapcsán a magyar sajtó is foglalkozik Raimunddal és a kritikák között egyre inkább találunk olyanokat, amelyek már akkor, mikor még nem lehetett vele szemben a kellő távlatuk, találón mutatnak rá Raimund művészetének lényegére. „Raimund az, ki a dörgést, villámlást, menykőütést, új díszítményeket s öltözeteket, kardalokat nagy személyzetet, tündéreket s több illyes külsőségeket karakter-indulat vagy allegóriai festésekkel tud párosítani, azért is míg más csupa külsőségekből keletkező spektakulumok hernyóélet után elhalnak, az övéi hosszú életet élnek. Raimund az effélékben igazán klasszikus“.¹² A budai társulat egyik utolsó előadása is a *Tündérvilági lány* s a Wurzelt alakító Szilágyi a hamvszedő dalába told be aktuális strófákat, amelyben megköszöni a közönségnek, hogy négy éven át pártolta a magyar Thaliát.¹³ Másfél esztendő mulva ugyancsak a hamvszedő dalának egyik strófájával köszönti fel Szerdahelyi Pesten a Pesti Magyar Színház alapítóját. Az első magyar Raimund előadást a pesti színpadon (1838. I. 1.) Vörösmarty méltatta bírálatra az Athenaeum hasábjain.¹⁴ Innen tudjuk meg, hogy az eredetiben svábos kiejtéssel beszélő Ajaxerle varázslót tóttá honosította az átdolgozó.

A honosításnak ezt a módját alkalmazták a *Tékozló* Chevalier Dumont-jával szemben is, ami a magyar sajtóban heves vitákra adott alkalmat úgy, hogy Raimund és utolsó darabja egyidőre az érdeklődés középpontjába került. A *Tékozlót* a Pesti Magyar Színház 1833. augusztus 21-én mutatta be, miután vidéken már két éve volt színén: Kassa 1836. december 14. és utána többször, Debrecen 1837. június 10. Zsivora József fordításában. Cheristanet ekkor Déryné játszotta.¹⁵ A Pesti Magyar Színház nagy súlyt helyezett az új Raimund-bemutatóra, ami abból is kitetszik, hogy nem a vidéken használatos fordításokat játszották, hanem Jakab Istvánnal újból lefordították. Jakab sok eredeti darabot írt és rendszeresen fordított darabokat a magyar színpad számára. Fordításán, amelynek sűgő-könyve a Nemzeti Színház könyvtárában megvan, meg is látszik a gyakorlat. Bár nem tudja éreztetni a Valentin családi körében folyó beszélgetések népies zamatját és a szójátékok visszaadását meg sem kísérli, a verses részek sokat visszaadnak az eredeti naív költői bájából. Szemelvényül álljon itt a híres gyalúdal utolsó versszaka:

<i>Zeigt sich der Tod einst mit</i>	<i>Doch sagt er: Lieber Valentin,</i>
<i>[Verlaub</i>	<i>Mach' keine Umstand' geh!</i>
<i>Und zupft mich: Brüderl kumm</i>	<i>Da leg ich meinen Hobel hin</i>
<i>Da stell' ich mich im Anfang taub,</i>	<i>Und sag der Welt Adel!</i>
<i>Und schau mich gar nicht um.</i>	

¹¹ U. o. 1835. 735. 749. l.

¹² Rajzolatok 1836. I. 191. l.

¹³ Honművész 1837. 181. l.

¹⁴ Vörösmarty összes művei. Bp. 1885, VII. köt. 130. l.

¹⁵ V. ö. Fánecs id. színlapgyűjteményét.

*Ha a halál int jer velem
Megránt: He itt vagyok,
Magam süketnek színlelem
És rá se hallgatok.*

*De mondja: nézd fiam lefut
Órád, kaszám levág, —
Majd csak letészem a gyalút
Jó éjszakát világ.*

Az előadás után parázs hírlapi vita keletkezett.¹⁶ A bírálatok, melyek közül kiemelkednek Schedel (Toldy) Ferenc kritikái az Athenaeumban, a részletekben eltérnek, sőt polemizálnak is egymással, egyben valamennyien megegyeznek, hogy a magyar előadás ez esetben nem tudta azt a hatást és sikert utolérni, amit a pesti német színházé. Részben a fordítót, részben az előadókat okolják ezért és Toldy követendő például állítja a Bálintot személyesítő Szerdahelyi elé Rott Károly Mátyást, a pesti német színház komikusát. Ő indítványozza először, hogy a francia Chevalier Dumontból tót uracsot, vagy németet kellene csinálni, s meg kellene magyarítani a többi szereplőket. Bár ez az indítványa a Honművésznél legélesebb ellenzésre talált, az 1838 november 4-i előadáson¹⁷ Flotwell Vizi lett, Klugheim Bölcskövi, Flitterstein Csillámkövi, Gründingből és Sockelből Pocok és Talap, Prallingból Pattandi, Helmből Sisaki, Walterből Lapályi, Wolfból pedig Farkas. Ehhez a hagyományhoz kapcsolódik Lányi Viktornak a rádióban előadott fordítása is. A sokat vitatott Chevalier Dumontból nem tót uracs lett, hanem Ritter v. Berg. Későbbi előadásoknál aztán ismét visszafranciásították.¹⁸ Idővel a színészek játéka egyre jobban csiszolódik, a kritika magasztalássá szelidül. A Nemzeti Színházzá lett Pesti Magyar Színház deszkáin 1846-ig Raimundnak három darabja serepelt: a *Tündérvilági lány*, *Havasi rémkirály* és a *Tékozló*. Az Ausztriával szemben egyre feszültebbé váló viszony aztán elsöpörte őket s az elnyomatás éveiben már szó sem lehetett bécsi darabok előadásáról. Vidéken azonban még a magyar színpadon a 80-as évekig, a németen 1893-ig maradnak színen darabjai; ebből az évből Sopronból ismeretes az utolsó magyarországi Raimund előadás dátuma. De még a XX. sz. elején is dúdolják mindenfelé az *Alpenkönig* kedves dalát, Müller Venzel fülbemászó zenéjére:

*So leb denn Wohl, du stilles Haus
Wir ziehn betrübt aus dir hinaus.
Und fänden wir das höchste Glück
Wir dächten doch an dich zurück.*

De már a legtöbben nem tudják, hogy honnan való. A hozzákapcsolódó mesterien megalkotott családi jelenet a szénégető kunyhójában már alig él az emlékezésben.

Mi sem természetesebb, mint hogy Raimund drámáinak több mint félszázados magyar színpadi pályafutása folytán nem maradt hatás-

¹⁶ V. ö. Rajzolatok 1838. II. 144. l. 167. l. Honművész 1838, 533, 542, 558, 702, I. Athenaeum 1838. II. 342, 375, 623. l.

¹⁷ Fáncsy-féle színlapgyűjtemény N. Muzeum könyvtára.

¹⁸ Fáncsy-féle színlapgyűjtemény 1839. I. 20.

talanul a magyar színpadi irodalomra sem.¹⁹ Raimundnak allegórikus színpadi világa, ez a díszletes, sülyesztős, fátyolfüggönyös tündérvilág a népies daraboknak szükségszerű kísérőjévé válik a mult század derekának magyar színpadán. Legerősebben a színészírók darabjaiban jelentkeznek, akik a magyar színpadon Raimund tündérvjátékainak különböző figuráit személyesítették s így az egész raimundi gépezetet alaposan megismerték. Nem kétséges, hogy Balog István *Ludas Matyijának Szelidatesz és Gorombatesz tündérei* Raimundtól repültek ide, hogy az ő ujjmutatása nyomán fordult a magyar drámaírók figyelme az Árgirus mese felé.²⁰ Határozott Raimund-utánzat Nagy Ignác *Árgirus királyfija*, Szigeti *Árgil és Tündér Ilonája*, nem különben Eder vagy Láng, Balog, Komlossy és névtelenek Árgirus drámái, vagy Beöthy Zsigmond *Kóbor Istókja* és Döme Gergely *Köcsmei sárkánya*.

Az Árgirus mesét dolgozza fel Vörösmarty is Csongor és Tündéjében és valószínű, hogy Raimund nélkül nem a drámai formát adta volna feldolgozásának. Motívumok, alapeszme átvételét keresni benne merő naivság. Niccolini szerint (i. m.) a három varázseszköz szerepeltetése a mesében lévő egy helyett a Barometermacherra, az alapeszme a *Diamant des Geisterkönigsre* emlékeztet s innen való Balga (Flórian) és Ilona (Mariandel) alakja. Mirigyben Vipria és Arrogantia alakjának nyomát látja. (Die gefesselte Phantasie.) De ahhoz, hogy a tündéres dráma mint kifejezési lehetőség Vörösmarty előtt felmerüljön, szükség volt Raimundra. Magyar drámai hagyomány még nem volt s a Szentivánéji álom játssi bája s a Csongor és Tünde olykor komor allegóriái között hídként vezet Raimund érzelmes tündérvilága. A tartalom Vörösmartyé s az is, amit a tündérvjáték modern formakészletéből vett, mint a párhuzamos, érzelmes és komikus szerelmes párok, átoldal teremtő géniuszának olvasztó kohójában. Raimundé csak a formalehetőség, amiben Vörösmarty nagy költői képzeletét dústermésű pályáján egyszer megcsillogtatta.

Pukánszkyné Kádár Jolán

Ferdinand Raimund und seine Beziehungen zu Ungarn. Von Jolantha Kádár-Pukánszky.

Am 21. V. 1936 wurde eine Rundfunkbearbeitung von Raimunds Verschwen-der in dem Budapester Radio gegeben. Dies bedeutet eine neue Etappe in der reichen Laufbahn Raimundscher Dramen in Ungarn. Raimund selbst begann das Schauspielereleben in Pozsony (Pressburg) in Ungarn bei der Kunzschen Wandergesellschaft. Er verbrachte sechs Jahre in Ungarn (1808—1814) und spielte in Szombathely (Steinamanger), Sopron (Oedenburg) und Győr (Raab). In seinen ersten Stücken finden wir noch Spuren einer Erinnerung an das „schöne Ungarland“, allmählich verblassen sie jedoch. Seine Stücke wurden an den deutschen Bühnen Ungarns stets bald nach der Wiener Uraufführung gegeben. Auf den un-

¹⁹ V. ö. Niccolini i. m., Nagy Sándor i. m., Bayer i. m., Vértesy Jenő: A magyar romantikus dráma, Bp., 1913.

²⁰ V. ö. Gulyás József: Az Árgirus mese földolgozásai. Sárospatak, 1910.

garischen Bühnen waren besonders *Das Mädchen aus der Feenwelt, Der Alpenkönig und der Menschenfeind, und der Verschwender* beliebt. Die Dramen Raimunds wirkten auch auf die ungarische Dramenliteratur ein und riefen besonders wiederholte Bearbeitungen des ungarischen Märchens vom Königssohn Argirus ins Leben. In *Vörösmartys Märchendrama Csongor és Tünde* sind neben den Einwirkungen des *Sommernachttraums* von Shakespeare auch Spuren des Raimundschen Zauberspiels im Aufbau nachweisbar. Im Gehalt ist jedoch *Vörösmartys Stück* ebenso typisch ungarisch wie Raimunds Dramen charakteristische Erzeugnisse der Wiener Vorstadtmuse in der Biedermeierzeit sind.

AZ EMBER TRAGÉDIÁJA ÉS A SZINÉSZ*

Paulay Ede emlékezetének

BEVEZETÉS

Nincs a magyar irodalomnak még egy olyan remeke, amelyet az esztétika és az irodalomtörténet kiváló képviselői olyan alaposan ismerettek volna, mint éppen a Tragédia. Voinovich Géza a költői lélek finom megérzésével, a tudós mélyreható tárgyilagosságával klasszikus egységbe tömörítette a mult felfogásait; végigkutatatta a meglévő értékek legkisebb szálainak eredetét is és felmérte úgy a mű egészének, mint részleteinek esztétikai és irodalomtörténeti értékét, jelentőségét. (I.) Kiváló művének megjelenése óta, Madách és műve körül csoportosuló problémák megoldása terén már új lépés is történt: Barta János a modern lélekkutatás eszközeivel vizsgálta a költő lelkiségét, munkásságának determinánsait és ezzel a jövő kutatói előtt új ösvényt nyitott. (II.)

Nem érzek magamban képességet sem az egyik, sem a másik út továbbépítésére, színész létemre, csak „sub specie theatri“ láthatom, szemlélhetem a Tragédiát is és hogy ez írásra bátorít, annak személyi oka van: középiskolás korom óta valami ösztönös vonzódással, szeretettel és félelemmel viseltetem a Tragédia iránt. A félelemnek tárgyi oka volt. Az én apám, a régi Nemzeti Színház zsinórmestere, nagy erejű ember volt. A legnagyobb súlyokat játszva emelte fel és nem volt munkás, aki mérközhetett volna vele. De amikor a Tragédiát adták, az én apámmal egész nap nem lehetett beszélni: izgatott, ingerült volt — félt! Ő eresztette le a magasból a menyországot, az erdőhátteret stb. stb., szóval ő csinálta a „nyílt változásokat“ és ha elvétí: „Tóth Imre főrendező úr nem ismer irlgalmat“ — jön a Munkástörvényszék és a keserves pénzbüntetés. És mikor a Tragédiát játszották hiába fektetett le édes anyám, csak tettem az alvást és vártam a késő éjjeli órákban hazaérkező apámat. Dobogó szívvel lestem elbeszélését, hogy itt, vagy ott majdnem baj történt, de Isten megsegítette — hála neki! és álmomban

* Részlet a szerző sajtó alatt lévő tanulmányából.